

Bidat Ehli Ravinin Rivayetinin Kabulündeki İctihat Farklılığının Hadis Tenkidine Yansımaları: Abdürraûf el-Münâvî ve Ebü'l-Feyz Ahmed el-Gumârî Örneği

Mehmet Şakar

Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı

Bursa/Türkiye

mehmetsakar@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-8101-8469>

Öz: Hadis münekkitlerinin bidat ehli ravilerin rivayetlerine yaklaşımlarında ihtilaf içinde oldukları bilinmektedir. Buna paralel olarak birçok hadisin sıhhat değerlendirilmesinde farklı hükümler ortaya çıkmıştır. Bu makalenin konusu da mezkûr ihtilafın hadislerin sıhhatini tespitte doğurduğu farklı neticeleri, belirlenen örnekler üzerinden göstermeyi amaçlamaktadır. Böylece *meṭā'in-i aşere* olarak bilinen cerh sebeplerinin hepsinin ittifakla kabul edilmediği görülecektir. Konunun araştırılmasında Ebü'l-Feyz Ahmed el-Gumârî'nin Abdürraûf el-Münâvî'ye getirdiği itirazlar örnek olarak kullanılmıştır. Önce ravi ve rivayeti ardından da Münâvî ve Ebü'l-Feyz Ahmed'in rivayet hakkındaki değerlendirmeleri gösterilmiş ve genel bir hüküm çıkarılmaya çalışılmıştır. Konunun cerh-ta'dîlin içtihadîliği ile yakından alakalı olmasından ötürü, örneklere geçilmeden önce cerh-ta'dîlin içtihadîliği konusu tartışılmıştır. Burada cerh-ta'dîlin içtihadîliğinin sınırları gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre rivayetlerin kabulü için ravinin adalet ve zabt şartlarını taşıması münekkitler arasında ittifakla gerekli görülmektedir. Ancak neyin adaletin gerçekleşmesini sağlayan unsurlardan sayılacağına ortak bir karardan bahsedilemez. Cerh-ta'dîlin içtihadî yönüne yapılan bu vurgulardan sonra münekkitlerin bidat ehli ravinin rivayetlerinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda düşüklere ihtilaftan bahsedilmiştir. Böylece bidat ehlinin rivayetleri meselesinin tartışmaya açık bir konu olduğu gösterilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tenkit, Bidat, Münâvî, Ebü'l-Feyz Ahmed el-Gumârî.

Geliş Tarihi/Received Date: 23.07.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 18.11.2021

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Şakar, Mehmet. "Bidat Ehli Ravinin Rivayetinin Kabulündeki İctihat Farklılığının Hadis Tenkidine Yansımaları: Abdürraûf el-Münâvî ve Ebü'l-Feyz Ahmed el-Gumârî Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/2 (Aralık 2021), 331-359.

<https://doi.org/10.51447/uluifd.986326>

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 30/2 (Aralık 2021)

The Reflections of the Difference of Opinion in Accepting the Narration of the People of Heresy on Ḥadith Criticism: The Case of Abd al-Ra‘ūf al-Munāwī and Abu’l-Fayḍ Aḥmad al-Ghumārī

Abstracht: It is known that ḥadith critics differ in their approach to the narrations of the people of bid‘ah. In parallel with this, different judgments have emerged in the evaluation of the authenticity of many ḥadiths. This article aims to show the other results of the mentioned conflict in determining the authenticity of the ḥadiths through specific examples. Thus, it will be obvious that all of the reasons for cerh, known as maṭā‘in-i ‘ashara, are not unanimously accepted. While dealing with the subject, the objections of Abu’l-Fayḍ Aḥmad el-Ghumārī to Abd al-Ra‘ūf al-Munāwī have been used as an example. First, the evaluations of al-Munāwī and Abu’l-Fayḍ Aḥmad about the narration have been shown and a general judgment has been tried to be made. Because of the subject is closely related to the ijtiḥad of jarḥ-ta‘dīl, the issue of ijtiḥad of jarḥ-ta‘dīl was discussed before moving on to the examples. Here, the limits of jarḥ-ta‘dīl have been tried to be shown. According to this, it is necessary by the consensus among the critics that the narrator should bear the conditions of justice and zabt for the acceptance of the narrations. However, a common decision cannot be mentioned in what counts as the elements that ensure the realization of justice. After the emphases on the ijtiḥad aspect of jarḥ-ta‘dīl, the disagreement of the critics about whether the narrations of the people of heresy should be accepted is mentioned. Thus, it will be shown that the narrations of the people of heresy are a subject that is open to discussion.

Keywords: Ḥadith, Criticism, al-Bid‘ah, al-Munāwī, Abu’l-Fayḍ Aḥmad al-Ghumārī.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Giriş

Hadislerin sıhhatinin tespit edilmesi için ortaya konan isnad sisteminin temelinde haberin kaynağı olan ravilerin, getirdikleri haberin kabulüne şayan olup olmadıkları ilkesi yatmaktadır. Buna göre adalet ve zabt sahibi ravinin rivayetleri kabul edilecekken aksi durumda olan ravinin rivayeti kabul edilmeyecektir. İslam hukuk sisteminde incelenen şahitlik konusu, haberlerin rivayeti ile birçok açıdan benzeştiğinden, gerek usûl âlimleri gerek muhaddisler rivayeti şahitliğe kıyas ederek şahitlik için aranan birçok şartı, haberi nakleden raviler için de aramışlardır. Buna göre ravide olması gereken şartlardan biri olarak “fasık olmamak” kaydı belirtilmiştir. Çünkü bile bile Allah’a karşı günah işleyen birinin Hz. Peygamber adına yalan söyleme olasılığı, muhaddisler açısından göz ardı edilemeyecek kadar tehlike arz etmektedir.

Fasıklık başlığı altında zikredilen konulardan birisi de ravinin, Ehl-i sünnet dışı mezhepler için kullanılan “bidat mezhepler”den birisine mensup olmasıdır. Zira kişi sahip olduğu bu inanç ile tıpkı amelde doğru yoldan çıktığı gibi itikâdda da doğru yoldan çıkmıştır. Fakat bazı âlimler ortada bir farklılık olduğunu söylemişlerdir; zira

amelî fasıklıkta kişi yaptığı günah olduğunu bilerek o fiili işlerken, itikâdî fasıklıkta günah bilinci olmadığı gibi tam tersine hakikatin benimsenen inançta olduğu düşünülmektedir.

Bidat ehli olarak görülen ravi ile ilgili bu durum o ravinin rivayetlerinin nasıl karşılanacağı hakkında âlimler arasında ihtilaf oluşmasına sebep olmuştur. Teoride kimi âlimler bu tür ravilerin rivayetlerini mutlak olarak reddetmiş kimisi de mutlak olarak kabul etmişken, bazıları da belli şartlar altında kabul edileceğini söylemiştir. Burada bu makalenin konusunu ilgilendiren durum ulema arasındaki bidat ravi ile ilgili mevcut ihtilafın hadis tenkidine nasıl yansıdığıdır.

Ravisinin mezhebî durumuna bakılarak yapılan sıhhat değerlendirmelerinde meydana gelen ihtilafların kimler arasında gerçekleştiğini tek tek incelemenin çok zor olması, konunun iki münekkit etrafında çalışılmasını zorunlu kılmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde zikredilen konunun Abdürraûf el-Münâvî ile Ebü'l-Feyz Ahmed bağlamında çalışılması tercih edilmiştir. Zira her iki âlim de birçok hadis kitabından seçilerek oluşturulmuş bir eser olan Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-şâğîr*'i üzerine çalışma yapmışlardır. Bu tür derleme kaynaklardaki hadislerin ikinci ve üçüncü asırlarda yazılmış *rivâyetü'l-hadîs* kitaplarına nispetle güvenilirlikleri daha bir tartışmaya açıktır. Ayrıca hadis usûlü ilminin iyice yerleşmesiyle birlikte rivayetlerin, usûl kitaplarında belirlenen kurallara göre sıhhat açısından değerlendirilmeye başladığı bilinmektedir. Bu durum, usûl konularından birisinde farklı düşünen iki münekkit arasında muayyen bir hadisin tenkidinde farklı hükümler ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Çalışmamızda işleyeceğimiz söz konusu iki âlime ait eserler de bu açıdan önemli bilgiler içermektedir. Adları geçen iki alimin seçilmesindeki bir diğer temel faktör ise, Ebü'l-Feyz Ahmed'in bidat ehli ravilerin rivayetleri konusu üzerinde genişçe durması ve mütekaddim münekkitlerin bidat ehli ravilerin rivayetleri konusuna söylem ve pratikte farklı yaklaştıkları şeklindeki iddiasıdır. Hadis ilimlerinde müctehit olduğunu söyleyerek kendisi de bidat ehli ravilerin rivayetleri meselesinde bidatin hiçbir şekilde ravinin rivayetlerine etki etmeyeceğini iddia etmiş ve senedindeki bidat ehli ravilerden dolayı tenkit edilen rivayetleri tartışmaktan çekinmemiştir. Ebü'l-Feyz Ahmed'in iddialarını pratiğe döktüğü en verimli alan ise Münâvî'nin *Feyzü'l-kadir* isimli eseridir. Zira bu eserde Münâvî birçok rivayeti senedindeki bidat ehli ravi sebebiyle zayıf kabul etmiş Ebü'l-Feyz Ahmed ise bu iddialara karşı çıkmıştır.

Bidat ehli ravinin rivayetinin kabulü etrafında bir ihtilafın var olması cerh-ta'dîlin içtihadîliğini dolayısıyla hadislerin tamamına şüpheyle yaklaşılması gerektiği şeklinde bir yanılgıya sebep olabileceğinden, öncelikle cerh-ta'dîlin içtihadîliğinin hangi boyutta olduğu, hadis münekkitlerinin rivayetlere yaklaşımlarında takip ettikleri metot hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Ardından ulemânın bidat ehlinin rivayetleri hakkındaki ihtilaflarına değinilecek ve son olarak verilen örnekler üzerinden bidat ehlinin rivayetlerinin sıhhat değerlendirmesi hakkındaki ihtilaf gösterilmiş olacaktır.

1. Cerh-Ta'dîlin İctihadîliği

Adalet ve zabt sahibi birinin getirdiği haberlerin kabul edilmesinin gerekli olduğu söylenmişse¹ de adalet ve zabtın oluşmasını sağlayan unsurlar ve bunu tespit eden münekkidin ne kadar objektif davranabildiği hususu tartışmaya açıktır. Münekkitler arasında mütesâhil ve müteşeddid olanların bulunması ve verilen sıhhat hükümlerinde ulemâ arasındaki farklı yaklaşımlara bakıldığında, cerh-ta'dîl faaliyetlerinin içtihadî bir yönünün olduğunu söylemek gerekmektedir. Bununla birlikte cerh-ta'dîlin içtihadîliği gündeme getirilirken iki hususun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunlardan birincisi cerh-ta'dîl metodunun temelini teşkil eden adalet ve zabt unsurlarının bilginin aktarımı konusunda sahip olduğu konum iken ikincisi ise muhaddislerin, kullandıkları tenkit metotlarında büyük oranda ittifak halinde olmalarıdır.

1.1. Adalet ve Zabıtın Hadis Rivayetindeki Rolü

Hadis rivayetinin başlaması ile birlikte, sözün Hz. Peygamber'e aidiyetinden emin olmak için yemin ettirmek,² şahit istemek³ gibi bir takım uygulamaların sahâbe neslinden itibaren hayata geçirildiği bilinen bir gerçektir. Senedde bulunan ravinin kimliğinin tespiti de nakledilen haberin sıhhatini tespit etmek için aranan şartların en önemlisi olmuştur. Sahâbe dönemindeki güven ortamı, isnad sorma faaliyetinin o dönemde sistemli hale gelmesini gerektirmiyordu. Sahâbe asrının sonuna doğru ortaya çıkan "fitne" sebebi ile⁴ birçok siyasî ve itikadî mezhebin ortaya çıkmasına paralel olarak hadis uydurmacılığının başladığının görülmesi, haberin kimler aracılığıyla nakledildiğini sormayı zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca zamanın ilerlemesi ile birlikte sened zincirinde kopukluk olma ihtimalinin daha da artması isnadın önemini bir o kadar pekiştirmiştir.

Ancak rivayetin isnadlı nakledilmesi hadisin sıhhatini tespitinde tek başına yeterli değildir. Bu yüzden makbul ve merdûd rivayetlerin birbirinden ayırt edilebilmesi

¹ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi uşûli'l-fıkh* (Kahire: Dâru's-Safve, 1988), 4/258-60.

² Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/79.

³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî* (Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, ts.), "el-İsti'zân", 13.

⁴ Muhammed b. Sîrîn'in (ö. 110/729) fitneyi isnad faaliyetlerinin doğuşuyla ilişkilendirmesine dair bk. Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *Şaḥîḥu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Mukaddime", 15. Fitnenin başlangıcı ve hadis uydurmacılığının başlangıcı ile ilgili farklı bir görüş için bk. Recep Emin Gül, "Hicrî I. Asırda Hadis Uydurma Faaliyeti ve Hadis Uyduranların Tespiti", *TUDEAR* 10 (2020), 254-255.

için, adalet ve zabt açısından ravilerin durumunun bilinmesi de önem arz etmektedir. Cerh-ta'dîl ilmi de bu ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır.

Cerh-ta'dîl ilminin temelinde ravinin adalet ve zabt melekelerini taşıyıp taşımadığının tespit edilmesi yatmaktadır. Buna göre adalet ve zabt sahibi ravi sika (güvenilir) kabul edilir ve getirdiği haberler muhatapça bir bilgi olarak telakki edilirken, aksi halde olan ravinin haberleri, başka delillerle desteklenmediği müddetçe, bilgi değeri taşımazlar.⁵

Ravinin adalet ve zabt vasıflarına sahip olmasının naklettiği haberlerin kabulünde, aksinin de haberlerin reddedilmesinde bir ölçü olması, akliselim sahibi her insanın teslim edeceği bir gerçektir. Kur'ân ayetlerine ve sünnete başvurmadan da şahitlikte ve günlük yaşantımızda karşılaştığımız haber vermeye dayalı olaylara karşı tavrımıza bakarsak aslında adalet ve zabt unsurunun fitrî olarak her insan tarafından gözetildiği müşahede edilecektir. Bu durum cerh-ta'dîlin temel konusu olan ravinin adalet ve zabt sahibi olup olmaması şartının herkes tarafından kabul edilen genel geçer bir ilke olduğunu göstermektedir. Nitekim “müfesser olmayan cerh makbul değildir”⁶ kaidesi de bu konudaki objektifliği hedefleyen bir yaklaşımı ifade etmektedir. Zira mübhem cerhin subjektif sebeplere dayanması ve aslında ravinin adaletine hanel getirmeyecek bir unsurdan ötürü yapılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Yine cerh-ta'dîl faaliyetinin içtihadî olduğunu vurgulayan ifadelerle bakıldığında içtihadîlik meselesinin adalet ve zabtın var olması gerektiği şeklindeki bir ön kabulden sonra tartışılmaya başladığı görülecektir. Zira “adalet ve zabtı gerekli görenlere ve görmeyenlere göre hadis tenkidinin içtihadîliği” şeklinde bir tartışma hiçbir zaman olmamıştır. Tartışmalar daha ziyade neyin bu iki unsura zarar verdiği neyin vermediği, adalet ve zabtın oluşması için hangi şartların aranmasının gerektiği gibi konular etrafında cereyan etmiştir.⁷

⁵ Burada oluşan bilginin kuvveti yani yakînî mi yoksa zannî mi olduğu bilginin aslı itibarı ile var olmasına bir engel teşkil etmemektedir. Bidat ehli ravinin rivayetleriyle ilgili ihtilafa dair bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013), 138-148; Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-ḥadîs*, thk. Nureddin İtr (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2012), 114-115; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetu'n-nazar fi şerhi Nuḥbeti'l-fikar*, thk. Nureddin İtr (Dimeşk: Matbaatu's-Sabâh, 2000), 102-104.

⁶ Abdülhay el-Leknevî, *er-Rafu ve't-tekmîl fi'l-cerhi ve't-ta'dîl*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Mek-tebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye - Dâru'l-Beşâir, 2000), 80.

⁷ Yukarıda Leknevî'den (1848-1886) yapılan alıntının yanında, iki âlimden aktarılacak cerh-ta'dîl ile ilgili ifadelerin, tüm insanlarda olduğu gibi haberlerin kabulünde adalet ve zabtın muhaddislerce de kabul edildiğini gösterecektir. Serahsî'nin (ö. 483/1090) cerh-ta'dîlin içtihadîliğini vurgularken kullandığı “Cerh-ta'dîlin bilinmesinin yolu içtihadattan geçmektedir. Ravi, bir kişinin nezdinde adil iken, adil kabul edenin görmediği ama cerh edenin gördüğü bir sebepten dolayı diğer kişinin nezdinde mecrûh olabilir.” ifadesi, ravide adalet ve zabtın bulunmasının müsellemler için öncül olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Uşûlü's-Serahsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-

Hadislere bir haber gözüyle bakıldığında muhaddislerin aslında olması gerekeni yaptıkları, yani adalet ve zabtına güvendikleri bir raviden gelen rivayetleri -illet ve inkitâ gibi başka gerekçeleri yoksa- kabul etmelerinin doğru olduğu söylenmelidir.⁸ Aksi bir tutum sergileyerek, mesela yalnızca içeriğine bakarak rivayetlerin sıhhati hakkında karara varmaya kalkışmalarının ise haberlerin neye göre kabul veya reddedileceği ile ilgili neredeyse sınırsız bir göreceliğe kapı araladığından, eksik ve hatalı bir yaklaşım olacağına şüphe yoktur.

1.2. Hadis Münekkitlerinin Ravi Tenkidinde Metot Birliği İçinde Olmaları

Hadis ilmi ile iştigal eden bir araştırmacı, muhaddislerin nasrlara yaklaşımlarında kullandıkları tenkit metotlarında büyük oranda üslup ve metot birliği içinde olduğunu ve isnad tenkit sisteminin temel ilkeleri etrafında birleştiklerini görür.⁹ Ebû Hâtîm er-Râzî'nin (ö. 277/890) re'yi ehli bir zatın getirdiği kitabın içindeki hadisleri ona arz etmesi neticesinde yaptığı tenkitlerle, Ebû Zür'â er-Râzî'nin (ö. 264/878) aynı hadisler hakkında yaptığı tenkitlerin birbiri ile örtüşmesi bahsedilen iddianın doğruluğunu göstermektedir.¹⁰

Efgânî (Haydarâbâd: el-Meârifü'n-Nu'mâniyye, ts.), 1/360. Yine Tâcüddîn es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) "Sakin ola 'cerh, ta'dîle mukaddemdir' kaidesinin mutlak olduğunu sanma! Doğru olan şudur: İmâmeti ve adaleti sabit olup, övenin çok, cerh edeninin ise az olduğu -ve ortada cerh sebebinin mezhebî bir taasuuptan ya da başka bir şeyden ileri geldiğini gösteren bir karine varsa- kişiler hakkında yapılan cerhe iltifat etme." sözü de haberlerin kabulünde adalet (ve zabt) unsurunun kaçınılmaz olarak göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Ebû Nasr Tâcüddîn Abdullah b. Ali b. Abdülkâfi es-Sübkî, *Tabâkâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv ([Dâru] Hecer li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzîc, 1413), 2/9.

⁸ Muhaddislerin rivayeti nakleden ravinin durumunu hangi metotla incelediklerini göstermesi açısından İbn Ebû Hâtîm'in şu sözleri önemlidir: "Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünnetinin içerdiği m anlamlar yalnızca nakil ve rivayet yoluyla bilinebileceğinden, raviler ve nâkiler içinden adil ve sika olanlarla (hıfz ve itkân ehli) gaflet, vehim, sû-i hıfz, yalancı ve hadis uyduranlar zümresini birbirinden ayırmak vaciptir. Din Allah'tan ve raviler vasıtasıyla Hz. Peygamber'den geldiği için ravileri tanımamız onları ve hallerini araştırmamız gerekmektedir. Ravi adalet şartlarını taşıyor ve rivayetinde sağlam (sebt) ise bu kişinin rivayetlerinin kabul edilmesi lazımdır. Hadis naklinde ve rivayetinde ravilerin adaleti şu şekilde gerçekleşir: Kendi içlerinde güvenilir olmaları, takva ehli olup dinlerini bilmeleri, hadisleri iyi muhafaza edebilmeleri, son derece titiz ve dikkatli olmaları, sıkça gaflete düşmeyen aklı başında kişiler olmaları, ezberledikleri ve belledikleri rivayetlerde vehmin galebe çalmaması ve başka şeylerle rivayetlerini karıştırmamaları. Adalet ehlinin cerh ettiği ve yalancılık, aşırı gaflet, sû-i hıfz, çokça hata yapma, yanılma ve karıştırma türünden kusurlarını gösterdiği kişilerin adil (ve zâbit) olanlardan ayırt edilmesi lazımdır." Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifü'l-Usmâniyye, 1952), 1/5-6.

⁹ Muhammed İsmâ İdû, *Neş'etü 'ilmi muştalahi'l-hadîs ve'l-haddü'l-fâşilü beyne'l-mütekaddimîne ve'l-müteahhürin* (Ammân: Ervika li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2016), 46.

¹⁰ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/349.

Muhaddislerin kullandıkları isnad metodunda büyük oranda ittifâkın bulunması, onlar arasında herhangi bir ihtilafın olmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin, ravinin adaletinin nasıl sabit olacağı ile ilgili İbn Abdülber (ö. 463/1071) diğer âlimlere nispetle adalet mefhumunun çerçevesini daha geniş tutarak “İlme önem vermekle bilinen her ilim sahibi (hadis ravisi), cerhi ortaya çıkıncaya kadar adil sayılır ve durumu daima adalete hamledilir.” demiştir.¹¹ İbnü’s-Salâh (ö. 643/1245), İbn Abdülber’in bu görüşünü “(Rivayetleri kabul edilecek kişilerin) çerçevesini, hiç de hoş olmayacak şekilde geniş tutmuştur.” diyerek eleştirmiştir.¹² Burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, İbn Abdülber ile diğer muhaddisler arasındaki ihtilafın, adalet şartının varlığının gerekliliği üzerinde değil, kapsayıcılığı ile alakalı olduğudur. Nitekim çağdaş hadis araştırmacılarından İbrahim el-Gumârî (1935-2003), İbn Abdülber’in Hz. Peygamber’in hadisinin kendisinden kabul edileceği ravinin tanımını yaparken cumhur ile müttelik olduğunu fakat sika ravinin hangi vesileler kullanılarak bilineceği ile ilgili cumhurdan farklı düşündüğünü ifade etmiştir.¹³

Ebü'l-Feyz Ahmed’in, hadis münekkitlerinin bidat ehli ravilere yaklaşımları ile ilgili kullandığı iki ifade (bunlardan biri eleştiri mahiyetindedir), son derece ihtilaflı görünen bir konuda dahi aslında hadis âlimlerinin ittifak halinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ona göre hadisçiler teorik olarak her ne kadar aralarında ihtilaf etmiş olsalar da aslında bidat ehli raviden hadis rivayet etmede icmâ halindedirler. Yine müteahhir dönem hadisçileri ile ilgili şu cümlesi de dolaylı olarak hadis âlimlerinin metot birliğine sahip olduklarını göstermektedir:

[...] İلمي olmayan ehl-i hadis ise bu sebepten (mezhebinden) dolayı -meşhur değilse ya da rivayetlerine ihtiyaç duyulmayan biriye^[14]- raviyi zayıf sayar. (Ravi meşhur ya da rivayetlerine ihtiyaç duyulan biriye) mezhebini görmezden gelip rivayetlerini tashih ederler. *Şaḥîḥayn*’da bulunan ve güvenilirlikleri konusunda ittifak edilmiş birçok ravinin durumu böyledir.¹⁵

¹¹ Haldûn el-Ahdeb, *Esbâbü ihtilâfi'l-muhaddisîn dirâse nakdiyye muḳârane havle esbâbi'l-ihtilâf fi kabâli'eḥâdîsi ve raddihâ* (Cidde: ed-Dâru's-Suûdiyye, 1987), 1/85-86.

¹² İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-ḥadîs*, 106.

¹³ İbn Sıddîk İbrahim el-Gumârî, *Maḳâlât ve'l-muhâdârât fi'l-ḥadîsi's-şerîf ve 'ulûmih* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 69-70.

¹⁴ Ebü'l-Feyz Ahmed bu ifadeyle, hadisin sadece bidat ehli ravinin nezdinde bulunuyor olmasını kastetmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ayr. bk. Takiyyüddîn Muhammed b. Ali İbn Dakik el-İd, *el-İktirâḥ fi beyâni'l-muştalâḥ*, thk. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî (Ammân: Dâru'l-Ulûm, 2007), 443.

¹⁵ Ahmed b. Sıddîk Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *el-Hidâye fi tahrîci eḥâdîsi'l-Bidâye*, thk. Yusuf b. Abdurrahman el-Mer'âşlî - Adnan Ali Şellâk (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 6/221-222. (Yani müteahhir dönem hadisçiler, bidat ehli ravilerle ilgili çelişkili bir tutum sergileyerek, meşhur olan bidat ehli ravinin rivayetlerini kabul ederken, meşhur olmayan ya da hadisine ihtiyaç duyulmayan ravilerin rivayetlerini kabul etmemektedirler. Hâlbuki bütün bidat ehli ravilere eşit yaklaşılması gerekmektedir.)

Bu ifadelerinden anlaşıldığına göre muhaddisler, meşhur bir şahsiyet ise bidat ehli ravinin rivayetlerini mutlak olarak kabul etmektedirler.

Ebü'l-Feyz Ahmed'in iddialarında haklı olup olmadığı bir yana, bu ifadeleri muasır dönemde yaşamış bir hadisçinin¹⁶ muhaddislerin belirli bir konu hakkında da olsa, o konuya ortak bir metot kullanarak yaklaştıklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.¹⁷

Neticede hadis münekkitlerince rivayetin sıhhatini tespit etmede kullanılan cerh-ta'dîl metodunun içtihadîliği, rivayetlerinin kabulü için ravilerin adalet ve zabt şartlarını sağlamalarının mecbur oluşu noktasından bakıldığında, asıl itibariyle olmayıp, daha ziyade çerçeve/kapsam ve uygulama yönündendir. Aksi takdirde ilk dönem hadis münekkitlerinin "tamamının" kendi indî çıkarımlarından hareketle raviler hakkında bir hükme vardıkları zannı oluşabilir ki bu durum ehl-i hadisin en büyük muarızlarından olan Mu'tezilî âlimlerin bile ehl-i hadise getirdikleri eleştiriler arasında yer almaz. Zira onlar da haberlerin kabulünde adalet ve zabtın asıl olduğunu kabul etmişlerdir. Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044) Hz. Peygamber'den yaptıkları nakillerin kabul edileceği kişilere adil denildiğinin bir örf olduğunu söyledikten sonra adil kişiyi büyük günahlardan, yalandan ve mahzurlu ya da mübah olan küçük düşürücü şeylerden kaçınan kişi olarak tanımlamış, ardından da "Haberleri rivayet eden kişilerde bu vasıfların aranmasında ihtilaf yoktur." diyerek, adil bir kişinin getirdiği haberin kabul edileceğini beyan etmiştir. Zabıt ile ilgili olarak da -işittiğini zabıt edemeyen ravileri üçe ayırdıktan sonra- şöyle demiştir: "Üçüncüsüne gelince; eğer çoğunlukla hatırlayan ve zabıtı sağlam biri ise rivayetinin sahih olduğuna dair zan kuvvetlenir ve hataya düştüğü bilinmeyen haberleri kabul edilir." Ebü'l-Hüseyn, bu vasıflara sahip kişilerin rivayetinin kabul edilmesinin vacip olduğunu söyleyerek konuyu bağlar.¹⁸

Muhaddisler arasındaki temeldeki bu birliktelik görmezden gelinip, aralarındaki bazı farklı yaklaşımlardan yola çıkılarak ortaya konan "cerh-ta'dîl içtihadîdir" tabirinin çok geniş bir alanı ifade ettiği anlaşılmamalıdır. Hepsinin aynı temel ilkelerden hareket ettiği ve özellikle mütekaddimûn hadis âlimleri arasında hadisler hakkında verilen hükümlerde büyük oranda ortak kanaat arz edildiği unutulmamalıdır.¹⁹

¹⁶ Muasır dönemin, içtihat tartışmalarının etkisiyle, yoğun bir biçimde mütekaddim hadisçilerin metotlarının çözümlenmeye çalışıldığı bir dönem olduğu unutulmamalıdır.

¹⁷ Nitekim cerh-ta'dîl kitaplarında sıkça karşılaşılan "mezhebi şudur ama sikadır ya da sadüktür" tarzındaki ifadeler de mezhebin tek başına bir cerh sebebi olarak görülmediğini göstermektedir. Örneğin bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/340.

¹⁸ Muhammed b. Ali b. Tayyib Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed fi uşûl'l-fıkh*, thk. Muhammed Hamîdullah vd. (Dimeşk: el-Matbaatü'l-Katulikiyye, 1964), 2/617-620.

¹⁹ Benzer bir kanaat için bk. Muhammed Enes Topgöl, *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu?* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 52.

Öte yandan hadislerin rivayeti, tashîh edilmesi, sened ve metinlerinin incelenmesinin hakikatte haberi getirenlerin durumlarının ve haberi elde ediş şekillerinin incelenmesinden ibaret olduğu için hadis ilimlerinin temelinde akıl ve mantığa, tüme varım ve kaidelerin uygulanmasına dayalı olduğundan, mücerret naklî ilimler olarak değerlendirilmesi hatalı bir yaklaşım olacaktır.²⁰

2. Bidat Ehli Ravileri Tespitte Cerh-Ta'dîlin İctihadî Olmasının Etkisi

Bir ravinin adalet ve zapt sahibi olduğuna dair hüküm verebilmek için o ravinin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Hadis usûlü kitaplarında zikredilen bu özellikler genel hatları ile şunlardır: Adalet açısından; Müslüman olmak, buluş çağına ermiş olmak, takva sahibi olmak (fasıklık ve mürüvvete zarar veren sebeplerden uzak olmak), akıllı olmak. Zapt açısından; gafil olmayıp müteyakkız olmak, hafızından rivayet ediyorsa hafız olmak, kitabından rivayet ediyorsa kitabını iyi muhafaza ediyor olmak ve mana ile rivayet ediyorsa manayı değiştirecek tasarrufların farkında olmak.²¹

Yukarıda adaletin oluşmasının önündeki engellerden biri olarak zikredilen fasıklık fıkıh usûlü ve hadis usûlü kitaplarında amel ve itikat açısından olmak üzere iki açıdan incelenmiştir.

Amelden kaynaklanan fasıklığın ravinin adaletine engel olduğunda bir ihtilaf söz konusu değildir.²² Çünkü dininde yasak olan şeyi, yasak olduğunu bilerek, fiilen işleyen kişinin, kavli olarak yalan söylemesinin önünde de bir engel yoktur.²³ Fasığın hevası takvasına galip geldiğinden, ilk etapta doğru söylediği zannı oluşsa da sözüne güvenmek sahih görülmemiştir.²⁴ Ravinin itikadından kaynaklanan fasıklık konusunda kişinin rivayetinin merdûd olup olmayacağı ise ihtilaflıdır.²⁵ Zira itikâdî fasıklığa sahip kimse, amelî fasıklığın aksine, inancının Allah'ın rızasına uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca itikadın bozukluğu kişinin doğru sözlü olmasının önünde engel değildir. Nitekim İmam Şâfiî'ye (ö. 204/820) Kaderî olan İbrahim b. Ebû Yahya'dan (ö. 184/800) neden rivayette bulunduğu sorulduğunda "Yükseklerden

²⁰ İbrahim el-Gumârî, *Maḳâlât*, 53-54.

²¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, 104-5; İbn Hacer, *Nüzhettü'n-nazar*, 88-89.

²² Âlimlerin rivayetinin reddi hususunda ihtilaf etmedikleri kişi, bile bile fisk amelini işleyen kişidir. Eğer fiilinin fasıklık olduğunu bilmiyorsa bu durumda fasıklığa sebep olan fiilin zannı mi yoksa katı mi olduğuna bakılır. Eğer zannı ise rivayeti ittifakla kabul edilir. Buna mukabil katı ise yine de kabul edileceği söylenmiştir. Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn er-Râzî, *el-Maḳḱûl fî 'ilmi usûli'l-fıkh*, thk. Câbir Feyyâd el-Alvânî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 4/399.

²³ Ebü'l-Vefâ Ali b. Muhammed b. Akil İbn Akil, *el-Vâḳıḳ fî usûli'l-fıkh*, thk. İbn Abdülmuhsin Abdullah et-Türki (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1999) 5/5; Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, 2/217-18.

²⁴ Zerkeşî, *el-Baḱru'l-muḱîḱ*, 4/273.

²⁵ Zerkeşî, *el-Baḱru'l-muḱîḱ*, 4/278.

düşmesi İbrahim'e, yalan söylemekten daha sevimli gelirdi. O hadiste sika biridir." şeklinde verdiği cevap bu gerçeği göstermektedir.²⁶

İbnü's-Salâh'ın aktardığına göre bazı âlimler bidat ehli ravinin rivayetinin, ravi bidati sebebi ile fasık olduğu için, mutlak olarak reddedileceğini söylemişken,²⁷ bazıları ise mezhebi ya da mensupları lehine yalan söylemeyi helal görmüyor ise, bidatine davet eden biri olup olmadığına bakılmaksızın, rivayetlerinin kabul edileceğini söylemiştir.²⁸ Hadis ulemasının çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre ise mezhebine davet eden kişinin rivayeti kabul edilmezken mezhebinin davetçiliğini yapmayan kişinin rivayeti kabul edilir.²⁹ Çünkü bidatini süsleme arzusu raviyi, rivayetleri tahrife ve mezhebine uygun düşecek hale getirmeye sevk edebilir.³⁰ Ebû İshâk el-Cûzcânî'ye (ö. 259/873) göre ise bidat ehli kişi mezhebine davet eden biri olmasa bile naklettiği rivayetin mezhebini teyit eden bir mana içermemesi gerekir.³¹

İbn Hacer (ö. 852/1449) ise ta'ın sebeplerinin dokuzuncusu olarak bidati zikrederken, bidati, sahibini küfre götüren ve sahibini fasık yapan bidat şeklinde ikiye ayırmıştır. Dinden çıkarıcı bidat (*mükeffira*) sahibi ravinin rivayetini cumhurun kabul etmediğini söyledikten sonra, yine de tekfir edilen raviler konusunda ihtiyatlı davranılması gerektiğini söylemiştir. Zira her grubun, rakibini bidat ehli gördüğünü hatta haddi aşmış tekfir ettiğini beyan etmiştir. İbn Hacer daha sonra sahibini fasık yapan bidat ehli ravilerin rivayetleriyle ilgili ulema arasındaki ihtilafı aktarmıştır.³²

²⁶ Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfıyyeti'l-hadîs*, thk. Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr - Muhammed b. Abdullah b. Fuheyd Âlû Fühayd (Riyad: Mektebetü'l-Minhâc, 1426), 2/224.

²⁷ İbn Receb el-Hanbelî bidat ehli ravilerin rivayetlerinin mutlak olarak reddedilmesini üç sebebe bağlamıştır: 1- Hevâ ehli ya küfre düşmüştür ya da fasık olmuştur. 2- Küfürlerine ya da fasıklıklarına hükmedilmese de rivayetlerini terk etmek suretiyle karalanmaları, uzaklaşmaları ve cezalandırılmalarının sağlanması. 3- Hevâ ve bidatin olduğu yerde doğruluktan şüphe edilmesi. Özellikle de rivayeti, ravinin mezhebini destekler nitelikte olursa (bu şüphe daha da güçlenir). Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, thk. Abdürrahim Saîd Hemmâm (Ürdün-Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, ts.), 1/357.

²⁸ Rivayeti kabul edilebilecek bidat ehli ravi için getirilen "yalanı helal görmeme" kaydı bazı âlimlerce gereksiz görülmüştür. Çünkü bu kayıt bidatçi olsun ya da olmasın her ravide zarûrî olarak aranan bir şarttır. Yalancı ravinin rivayetleri kabul edilmezken yalanı ya da yalancı şahitliği helal gören bir ravinin rivayetleri evveliyetle kabul edilmez; bk. Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haşîş şerhu İhtîşâri 'ulûmi'l-hadîs* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996), 302.

²⁹ İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, 114.

³⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 103.

³¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 104.

³² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 103. Bidat ehli ravilerle ilgili görüşler hakkında ayrıca bk. Abdullah Karahan, *Hadis Ravilerinde Güvenilirlik: Tespiti, İmkânı, Hadisin Sıhhatine Etkisi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018),

Yukarıda İbnü's-Salâh ve İbn Hacer'den nakledilen ve hadis ulemasının bidat ehli raviye yaklaşımlarını yansıtan açıklamalara bakıldığında iki şey göze çarpmaktadır. Birincisi, sahibini küfre götürecekt derecede ağır bir bidate sahip ravinin dahi rivayetlerinin kabul edilip edilmeyeceğinde ihtilaf söz konusudur.³³ Yine sahibinin kâfir addedilmesine sebep olan bidatin gerçekten küfrü gerektiren bir bidat olduğundan emin olunmalıdır. Bu yüzden bidat sebebinin açıklanması gerekmektedir. Böylece küfre götürdüğü zannedilen bidatin gerçekten küfre götüren türden bir bidat olup olmadığı tespit edilebilir. İkincisi ise bazı âlimlerce, doğru sözlü ve zabt ehli ise, davetçi olup olmadığına ya da rivayetinin bidatini destekler mahiyette olup olmadığına bakılmaksızın bidat ehli ravinin rivayetinin mutlak olarak kabul edileceğidir. Bu son görüşün tazammun ettiği manaya göre ravide sıdk ve zabt ehliyeti varsa bidatçiliğinin rivayetinin kabulünde bir etkisi yoktur.³⁴

Yukarıda küfrü gerektiren inanışlara dair verilen örneklerde görüldüğü gibi, inandırılması halinde sahibinin küfre düşmesine neden olan bidate sahip ravilerin rivayetlerini kabulde dahi zayıf da olsa bir ihtilaftan söz edilmektedir.³⁵ Bu tür ravilerin rivayetleri ile ilgili tartışma her ne kadar nazarî olmanın ötesine geçemese de cerhta'dîlin içtihadîliğini göstermesi açısından önemlidir. Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/210) "Eğer yalanı caiz görmüyorsa ehl-i kiblemizden tekfir ettiğimiz muhaliflerin rivayetlerini kabul ederiz." demiş ve Ebü'l-Hüseyn el-Basrî'nin de aynı görüşte olduğunu söylemiştir.³⁶

56-61; Hüseyin Kahraman, *Hadis İlminde Bir Cerh Terimi Olarak İrcâ ve Mürciâ Râviler* (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 33-37.

³³ Burada şunu belirtmek gerekir ki sahibini küfre götüren bidate sahip raviyle ilgili ihtilafın olduğu şeklindeki ifademiz, İbn Hacer'in bu konuyu muğlak bırakmasından kaynaklanmaktadır. Nevevî ise açıkça, bidati sebebiyle küfre düşen ravinin rivayetinin kabul edilmeyeceğinde ittifak olduğunu söyler (Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *et-Taqrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Muhammed Osman el-Huş [Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-Arabî, 1985], 50.) Kanaatimizce Nevevî'nin bidati sebebi ile küfre düşen ve rivayetlerinin reddinde ittifâk olduğunu söylediği ravi ile kastettiği, İbn Hacer'in bahsettiği şeriatın asıllarından bir aslı inkâr eden veya aksi bir inanış sergileyen ravilerdir. Hatîb el-Bağdâdî ise, bazı nakil ehlinin ve kelamcılarının, bir ravi tevil yoluyla ister kafir olsun isterse de fasık olsun bütün bidat ehlinin rivayetlerinin kabul edilebileceği görüşünde olduklarını nakletmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 138).

³⁴ Bu görüşe göre de ravinin bidatının küfre götürecekt derecede ağır bir bidat olmaması ve Râfîzilerde olduğu gibi selef-i sâlihîne sebbetmemeleri şartı aranmaktadır. Zira selefe zövmek kişiyi fasık yapacaktır.

³⁵ Bidati sebebi ile kâfir sayılanların rivayetlerinin durumu hakkındaki ihtilaf için bk. Yusuf Güneş, *Hadis Usûlü Açısından Bid'at Ehli Râviler ve Rivâyetlerinin Değeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1999), 68-73.

³⁶ Görüşünü şu temele dayandırmıştır: Bu tür ravinin rivayetiyle amel etmeyi gerektiren durum burada

Bidatçı olduğu söylenen ama bidati küfrü gerektirmeyen ravinin rivayeti, bidati adaletin unsurları arasında görmeyen ulema tarafından makbul sayılmıştır. İmam Şâfiî, İbn Ebî Leylâ (ö. 148/765) Süfyân es-Sevrî (ö. 161/768), Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Yahya b. Saîd (ö. 198/813) ve Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49), sahibini fasık yapan bidati mutlak olarak cerh sebebi görmeyen âlimler arasında zikredilmiştir.³⁷

İmam Şâfiî'nin "Râfizîlerin Hattâbiyye kolu hariç hevâ ehlinin şehadetlerini kabul edeceğini" söylediği nakledilmiştir.³⁸ İmam Şâfiî, İmam Malik'in (ö. 179/795) hadis alınmasını yasakladığı İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahya'dan (ö. 184/800) hadis rivayet eder ve "Hadisinde sika, dininde ise müttehem biridir." derdi.³⁹ *el-Ümm*'de mezkur raviden yaptığı rivayetlerden birinde "Bu rivayet bize ehl-i hadisin sabit kabul etmediği bir tarikten daha ulaşmıştır." diyerek hem hadis münekkitlerinin ravinin rivayeti hakkındaki görüşlerine işarette bulunmuş hem de ravinin ehl-i hadis nezdindeki durumundan haberdar olduğu halde ondan rivayet etmede bir çekincesi olmadığını göstermiştir.⁴⁰

Mutlak olarak bidat ehli ravilerin rivayetlerinin kabul edilebileceğini söyleyen âlimlerden bazıları, birtakım mezhepleri genelleyerek o mezhebe mensup ravinin rivayetlerinin kabul edilmeyeceğini beyan etmiştir. Kanaatimizce bu durum o âlimin bidat ehli ravilerin rivayetleri ile ilgili genel görüşünden farklı bir anlam çıkarılmasına sebep teşkil etmemektedir. Çünkü âlimi o mezheple ilgili genelleme yapmaya

da söz konusudur ve bir muârızı da yoktur. Yani yalanı haram görmesi onu yalan söylemekten alıkoymaz ve ravinin doğru söylediğine dair zan oluşur. Bu da rivayetiyle ameli gerektirir. Ayrıca kible ehlinin olmayan kâfirin rivayetinin kabul edilmeyeceğinde icma vardır. Aslı kâfirle bidatı sebebi ile küfre düşmüş ravinin küfrü aynı değildir (Râzî, *el-Maḥşûl*, 4/396). Ebû'l-Hüseyn el-Basrî de kâfirin haberinin kabul edilmeyeceğinde icma olduğu iddiasına hadisçilerin, (Kaderî/Mu'tezilî) Hasan-ı Basrî, Katâde ve Amr b. Ubeyd gibi mezheplerini bildikleri ve bu görüşte olanları tekfir ettikleri imamlardan hadis rivayet etmelerini delil göstererek karşı çıkmıştır (Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, 2/618). Ayrıca bk. Abdullah Şaban Ali, *İhtilâfâtü'l-muḥaddisîn ve'l-fukahâ' fi'l-hukmi 'ala'l-ḥadîs* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 336; Ebû Bekr el-Kâfi, *Menhecü'l-İmâm el-Buḥârî fi taḥlîhi'l-eḥâdîsi ve ta'lîlîhâ* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc - Dâru'l-Yûsuf, 2016), 4/121.

³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 138; İbn Receb, *Şerḥu 'İleli't-Tirmizî*, 1/356; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerḥi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde - Medine: Dâru'l-Minhâc - Dâru'l-Yûsuf, 2016), 4/121.

³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 138. İbn Dakîk el-İd şöyle demiştir: "Bizim kabul ettiğimiz görüşe göre rivayet hususunda mezheplere itibar edilmez. Çünkü biz ehl-i kible olan hiç kimseyi, dinin mütevatir bir bilgisini inkâr etmediği müddetçe tekfir etmeyiz. İnancının yanında takva, zabt, verâ ve Allah korkusu varsa o kişi artık rivayetini itimat edilen biri olur." (İbn Dakîk el-İd, *el-İktirâh* 440-41).

³⁹ Ebû Ya'âlâ Halîl b. Abdullah b. Ahmed el-Halîlî, *el-İrşâd fi ma'rifeti 'ulemâ'i'l-ḥadîs*, thk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989), 1/308.

⁴⁰ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rıfat Fevzi Abdülmuttalib (Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2001), 8/218. Ebû Yûsuf ve Ali b. el-Medîni'nin benzer ifadeleri için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 143-45.

götüren neden o mezhebin ilkeleri ve mensuplarının pratiği ile alakalıdır. Bu durumda mezhep ya Hattâbîlerde olduğu gibi yalanı tecviz ediyordur ya da Kaderîlerin bir kısmında görülen Allah'ın ma'dûmu bilmeyeceği şeklinde sahibini küfre götürece derecede ağır bir bidat içermektedir veyahut da Râfizîlerde olduğu gibi Müslümanları saptırmaya çalışmak ve yalan söylemek onda bir karakter haline gelmiştir.⁴¹

Ebû Hanîfe, Ebû İsm'e'nin (ö. 173/789) sorduğu bir soru üzerine Şîa hariç hevâ ehlinin rivayetlerinin kabul edilebileceğini söylemiştir. Şîa ravilerin rivayetlerinin reddedilmesini de onların akidelerini Müslümanları saptırmak üzere kurmalarına bağlamıştır.⁴²

Zehebî (ö. 748/1348), Ebân b. Tağlib'in (ö. 141/758) biyografisinde rivayetleri kabul edilmeyecek Râfizîlerin bidatini büyük bidat olarak zikretmiş ve şöyle demiştir:

Bunlar Hz. Ebû Bekr ile Hz. Ömer'in kadrini düşürmekten çekinmezler ve buna da davet ederler. Hali böyle olanların rivayeti ile ihticâc edilmez. Bunlar değersiz insanlardır. Bu tür bir bidate sahip olup da doğru sözlü olan ve kendisine güvenilecek bir kişi tanımiyorum. Yalancılık bunların şifaları, takiyye ve nifak karakterleridir.⁴³

Râfizîlerin hadislerinin kabul edilmemesinin bir diğer nedeni, sahâbeye hakaret etmeye varacak derecede bir Müslümana yakışmayacak saygısız hareketleridir. Bu tavırları ile onlar bir nevi daimi fasıklığın içine düşmüşlerdir. Ebû'l-Feyz Ahmed el-Gumârî de Râfizî ravilerin rivayetlerini benzer gerekçeyle reddetmekte ve şöyle demektedir:

Zehebî'nin yukarıda anlattığı Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e hakaret eden Râfizîlik meselesinin, konuştuğumuz konu olan re'ye ve icthattan kaynaklanan bidat ile bir alakası yoktur. Çünkü onlar, Şeyhayn'e (r.anhumâ) sövdükleri, onları küçük gördükleri ve hiçbir delilleri ve dayanakları olmadığı halde onlara asla kabul edilemeyecek suçlar nispet ettikleri için düşükleri haram sebebi ile fasıktırlar. Sıradan müminlere dahi sövme ve hakaret etmenin delili yokken, Hz. Peygamber'in ashâbına hakaret etmek nasıl olur da kabul edilebilir! Haramlığında icmâ olan bir konuda icthada yer yoktur. Bu çeşit insanların fasıklığının sebebi harama karşı gösterdikleri cürettir, yoksa bidat ehli olmaları değildir. Sonra şu da var ki Ehl-i sünnet kitaplarında senetlerinde bu tür ravilerin bulunduğu rivayetler pek azdır. Ehl-i

⁴¹ Yezîd b. Hârûn şöyle demiştir: "Râfizîlerden hadis yazmayın. Zira onlar yalan söylerler." (İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, 1/357).

⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 146.

⁴³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beirut: Dâru'l-Marife, 1963), 2/6.

sünnet kitaplarındaki senetlerde bulunanlar, Zehebî'nin de ifade ettiği gibi, genelde ya aşırılığa kaçmış Şîf raviler ya da aşırılığa kaçmamış (بلا غلو) olan Şîf ravilerdir.⁴⁴

Bidatin mutlak olarak rivayetin reddi için yeterli sebep olmadığını gösteren işaretlelerden birisi de Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) Hâricîleri diğer bidat fırkalarından ayırmasıdır. O hevâ ehli içerisinde Hâricîler kadar sahih hadise sahip başka bir fırka olmadığını vurgulamış, ardından da davetçi olduğu söylenen İmrân b. Hittân (ö. 84/703) ile Ebû Hassân el-A'rac'ı (ö. 130/747-748) zikretmiştir. Ebû Dâvûd'un yaptığı bu tafsilden anlaşıldığı kadarıyla, aslında bidatçılık tek başına bir cerh sebebi değildir.⁴⁵ Eğer fasıklık gerekçesi ile bidat ehli olmak rivayetlerin reddinde yeterli olsaydı Ebû Dâvûd Hâricîlere "en sahih hadislerle sahip olanlar" demeyeceği gibi örnek olarak da davetçi olan ve Hz. Ali'nin katilini övdüğü söylenen İmrân b. Hittân'ı vermezdi. İbn Kesîr (ö. 774/1373) de davetçi olmak ile olmamak arasında ne fark olduğunu sorduktan sonra Buhârî'nin Hz. Ali'nin katili Abdurrahman b. Mülcem'i (ö. 40/661) öven İmrân b. Hittân'dan hadis tahrîc ettiğini söylemiştir.⁴⁶

Yine Buhârî, Ebû Hâtim er-Râzî tarafından Şîa meşcedinin imamı ve onların vaizi (فصيح) olarak nitelenen⁴⁷ Adî b. Sâbit el-Ensârî el-Kûffî'den (ö. 116/734) Şahîh'inin birçok yerinde nakilde bulunmuştur.⁴⁸ Müslim ise Şîa'nın iddialarına mesned teşkil edebilecek bir haberin de içinde bulunduğu aynı raviye ait çok sayıda rivayete Şahîh'inde yer vermiştir.⁴⁹

Bidat ehli ravilerin Kütüb-i tis'a'daki rivayetlerini konu alan bir çalışmaya göre Buhârî Şahîh'inde mezhebine davet eden 10 raviden 138; Müslim 7 raviden 373; Ebû Dâvûd 11 raviden 189; Tirmizî 10 raviden 56; Nesâî 8 raviden 126; İbn Mâce 12 raviden 257; Dârimî 12 raviden 63; İmam Mâlik 3 raviden 5 ve Ahmed b. Hanbel 13 raviden 712 rivayeti eserlerine almışlardır.⁵⁰

⁴⁴ Ahmed b. Sıddîk Ebû'l-Feyz el-Gumârî, *Fethu'l-meliki'l-âlî bi şihhati hadîsi Bâbu medîneti'l-İlmi 'Alî*, thk. İmâd Serûr (el-Mektebetü't-Tahassûsiyyetü li'r-Reddi al'l-Vehhâbiyye, 2007), 94.

⁴⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/127.

⁴⁶ Şâkir, *el-Bâ'isü'l-Hasîs*, 300.

⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/2.

⁴⁸ Buhârî, "Ebvâbu'l-İdeyn", 8, 26; "İstikrâz", 11; "Mezâlim", 3; "Menâkıbu'l-enşâr", 4.

⁴⁹ Hz. Alî şöyle demiştir: "Tohumu toprağın altındayken yaran ve nefisleri yaratan Allah'a yemin olsun ki 'Beni sadece müminin seveceği ve münafıktan başka kimsenin bana buğz etmeyeceği' Hz. Peygamber'in bana verdiği bir vaattir." (Müslim, İmân, 131).

⁵⁰ Zehra Özdemir, *Hadis Usûlünde Ehl-i Bidat Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 98-139.

Görüldüğü üzere birçok hadis âlimi tarafından, davetçi olan bidatçı ravinin rivayetlerinin kabul edilmeyeceğinin en doğru görüş olduğu söyleneceği de pratikte bu kaideye uyulduğu pek söylenemez.⁵¹ Bidat ehlinin rivayette bulunmaması konusunda son derece keskin söylemlere sahip hadis âlimleri dahi az da olsa kitaplarında dâî sıfatında olduğu söylenen bidatçı ravilerin rivayetlerine yer vermişlerdir.

Muhaddislerin bidat ehli ravilerle ilgili ortak bir kanaat arz etmemeleri ve başta Şahîhayn olmak üzere muteber hadis kitaplarında, içlerinde davetçi ravilerin de bulunduğu hatırı sayılır miktarda bidatçı ravinin rivayetinin tahrîc edilmesi, bidat ehli ravilerin rivayetlerinin kabulü özelinde, hadislerin sıhhat değerlendirmeleri yapılırken farklı içtihatların oluşmasına sebep olmuştur.

Burada hadis tenkidinde içtihadîlik konusu, Abdürraûf el-Münâvî'nin (ö. 1031/1622) Feyzü'l-*kadîr* isimli eserinde senedinde bidatçı ravi bulunduğu gerekçesi ile tenkit ettiği bazı rivayetlere Ebü'l-Feyz Ahmed el-Gumârî'nin yaptığı itirazlar bağlamında, bidatçiliğin hadisin sıhhatini tespitinde oynadığı rol ele alınarak incelenecektir. Bununla birlikte konu ile ilgili örnekleri vermeden önce Ebü'l-Feyz Ahmed'in bidatçı ravilere olan yaklaşımından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

3. Ebü'l-Feyz Ahmed el-Gumârî'nin Bidatçı Ravilere Yaklaşımı

Ebü'l-Feyz el-Gumârî'ye göre bidat bir mezhebe bağlı olması ravinin adaletini ortadan kaldırmayacağı gibi rivayetine de zarar vermez. Ravinin dâî olması veya rivayetinin mezhebini teyit eden bir mana içermesi rivayetlerinin kabulünün önünde bir engel değildir.⁵² Ona göre “rivayetin içeriğinin bidati destekler mahiyette olmaması” şeklindeki kayıt, Nâsibîler tarafından hadis ehlinin içine zerk edilmiş anlamsız bir şarttır. Çünkü o, ravinin doğru sözlülüğü (*şıdk*) ve adaleti sabit olduktan sonra, inancın raviyi cerh etmeye etkisinin olamayacağı fikrindedir.⁵³

Ebü'l-Feyz el-Gumârî'nin konu ile ilgili vurguladığı en dikkat çekici nokta, muhaddislerin bidat ehli ravi ile ilgili serdettikleri görüşleriyle uygulamaları arasında bir tenakuz olduğu iddiasıdır. Ona göre hadisçiler aslında uygulamalarında, bidat ehli raviyi tevsikte, rivayetlerini kabulde ve getirdikleri haberle ihticâc etmede icmâhindedirler.⁵⁴

⁵¹ Bununla birlikte hadis âlimleri, ağır bidat sahibi olan ravilerin ya da bidatı tevil sebebiyle değil de inâden benimseyen ravilerin rivayetlerini reddetmekten çekinmemişlerdir.

⁵² Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *Fethu'l-meliki'l-âli*, 111-119.

⁵³ Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *Kat'u'l-urûki'l-verdiyye min şâhibi'l-Burûki'n-necdiyye* (Kahire: Dâru'l-Mustafâ, 2007), 49; a.mlf., *Fethu'l-meliki'l-âli*, 84-85.

⁵⁴ Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *el-Müdâvî li 'ileli'l-Câmi'i's-şagîr ve şerheyi'l-Münâvî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996) 2/29; a.mlf., *Fethu'l-meliki'l-âli*, 106. Hadis âlimlerinden bidat ehli raviden hadis almaya

Onun bidat ehli ravilere karşı sergilediği bu tavrı hadis tenkit faaliyetlerini de etkilemiş ve senedinde mübtedi' bir ravi olduğu için Abdür-raûf el-Münâvî tarafından tenkit edilen rivayetleri ya sahih kabul etmiş ya da hadisi seneddeki veya ravideki başka bir kusur sebebi ile eleştirmiştir.

4. Ravisinin Bidat Ehli Olması Sebebiyle Sıhhati Hakkında İhtilaf Edilen Hadislere Dair Örnekler

Burada hadis tenkidinin içtihadîliği konusu mübtedi' ravilerin rivayetleri bağlamında, Münâvî ve Ebü'l-Feyz Ahmed el-Gumârî'nin aynı hadisler hakkındaki ihtilafı üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.

4.1. Abdülcebbâr el-Kâdî (ö. 415/1025) Rivayeti

Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cuma günü müezzin ezana başladığında artık başka bir işle meşgul olmak haram olur."⁵⁵

Münâvî hadis hakkında şöyle demiştir: "Rivayetin senedinde Abdülcebbâr el-Kâdî bulunmaktadır. Zehebî *ed-Đu'afâ'* da onu zikretmiş ve Mu'tezile mezhebine davet eden biri olduğunu söylemiştir. (...)"⁵⁶

Ebü'l-Feyz Ahmed, Münâvî'yi şu sözlerle tenkit etmiştir:

Münâvî, faydası ve bilgisi olmadığı halde seneddeki raviler hakkında uzun uzun konuşmuştur. Hadis yalnızca Saîd b. Meysere sebebi ile illetli kabul edilmelidir. Bunun dışındaki isimlerin zikredilmesinin bir anlamı yoktur. [...] Abdülcebbâr el-Kâdî ise Halîlî [ö. 446/1055] ve başkalarının da zikrettiği gibi sika bir ravidir ve hadis onun sebebiyle illetlendirilemez. Abdülcebbâr mezhebindeki aşırılığından dolayı tenkit edilmiştir ki bu durumun rivayet ve adalette bir ilgisi yoktur. Hadis zaten Abdülcebbâr'a gelmeden önce ilk tabakada müttehem zayıf bir ravinin bulunması sebebi ile illetlidir.⁵⁷

karşı uyardıkları halde kitaplarında bidatçı ravilerin rivayetlerine yer veren muhaddislerle ilgili olarak bk. a.mlf., *Fethu'l-meliki'l-âlî*, 107-109.

⁵⁵ Muhammed Abdür-raûf b. Tâcül'ârifîn b. Nûruddîn Ali el-Münâvî, *Feyzü'l-kadir şerhu'l-Câmi'i ş-şagîr* (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/327.

⁵⁶ Kâdî Abdülcebbâr hakkındaki mezhep önderliği ve davetçilik iddiaları ile ilgili bk. Ebü Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman *ez-Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 17/244; a.mlf., *Mizânü'l-ictidâl*, 2/522; Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Guddê (Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2002), 5/54.

⁵⁷ Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *el-Müddâvî*, 1/262.

Görüldüğü üzere Ebü'l-Feyz Ahmed burada Münâvî'yi aslında cerh sebebi olmayan bir sebepten dolayı raviyi cerh ettiği için eleştirdiği gibi rivayetin tenkidine medar olacak olan unsurun başka bir ravi olduğunu söylemektedir.

Burada Halîlî'nin Kādî Abdülcebbâr hakkında söylediği “Hadisinde sikadır fakat bidatine davet eden biridir. Ondan rivayet helal değildir.” ifadesi dikkat çekicidir.⁵⁸ Bu ifadeye bakıldığında, hadis âlimlerinin ravinin rivayete ehliyetiyle mezhebinden dolayı ona karşı bir tavır takınmayı, birbirinden ayrı gördükleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bidat ehli raviden rivayetin caizliği hususunun, haberlerin kabulü için şart olan objektif kaidelerden bağımsız bir şekilde değerlendirildiği söylenebilir. Kanaatimizce bidat ehli raviler meselesinin sürekli “Bidatçıdan rivayet caiz midir?” bağlamında tartışmaya açılması da, en azından bir grup hadis münekkidinin bidati, ravinin adaletine tesir eden bir unsur olarak görmediğini göstermektedir. Bu durum Buhârî gibi büyük hadis münekkitlerinin sadece sahih hadisleri alacaklarını iltizam ettikleri eserlerinde neden bidat ehli ravilerin rivayetlerine yer verdiklerini açıklamaktadır. Çünkü bu âlimler için önemli olan ravinin verdiği haberlerde doğru söyleyip söylemediğinin tespit edilmesi olup başka bir harici unsura itibar edilmemesidir.

4.2. Şebâbe b. Sevvâr (ö. 204/819) Rivayeti

Übey b. Ka'b'tan nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kalbiniz huşu ile dolmuşken dua etmeyi fırsat bilin. Çünkü bu an rahmet anıdır.”⁵⁹

Münâvî hadisi şu sözleri ile tenkit etmiştir: Hadisin senesinde bulunan Şebâbe b. Sevvâr hakkında Zehebî *el-Kâşif*'inde sadûk ama Mürciî bir ravi olduğunu, Ebû Hâtim ise hadisleriyle ihticâc edilemeyecek bir ravi olduğunu söylemiştir.⁶⁰

Ebü'l-Feyz Ahmed ise Münâvî'yi şu sözleriyle eleştirmiştir:

Şebâbe sebebiyle hadisin illetlendirilmesi batıldır. Çünkü Şebâbe sikadır ve *Sahihayn* ricalindedir. [...] Davetçi olsun ya da olmasın ircâ ve bidatçilikle anılması ravinin rivayetlerine zarar vermez. Her ne kadar ehl-i hadisin çoğunluğu ya da hatırı sayılır bir kısmı teoride bu görüşe muhalefet etse de uygulama açısından tam bir ittifak halindedirler ve bidatçı ravinin rivayetiyle amel edilmesinde icmâ etmişlerdir.⁶¹

⁵⁸ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 5/54.

⁵⁹ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 2/21.

⁶⁰ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 2001, 2/22; Ebû Hâtim ve Zehebî'nin mezkur ravi hakkındaki görüşleri için bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/396; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâyetün fi'l-Kütübî's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye - Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1992), 1/477.

⁶¹ Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *el-Müdüvî*, 2/28.

Görüldüğü üzere Münâvî, hadisin senesinde bulunan Şebâbe b. Sevvâr'ın mezhebine vurgu yapan tenkitleri söyleyip Şebâbe hakkındaki tevsiklere değinmemek suretiyle hadisi tenkit etmiştir. Ebü'l-Feyz Ahmed ise Şebâbe hakkındaki ithamların yalnızca mezhep cihetinden yapıldığını, bunun da ravinin rivayetlerinin kabulüne olumsuz bir etkisinin olamayacağını söyleyerek senette bir kusur olmadığını vurgulamıştır.

Burada Şebâbe'nin ricâl münekkitlerinin neredeyse tamamı tarafından sika kabul edildiği⁶² ve Şahîhayn ricalinden olduğu hatırlatılmaktadır. Onun hakkındaki tek olumsuz ifade "İrcâya davet ederdi. Bu yüzden ondan hadis yazmayı terk ettim."⁶³ diyen Ahmed b. Hanbel'e aittir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in mezkûr sözüne bakıldığında onun Şebâbe'yi cerh etmediği, yalnızca kendisinin ondan hadis rivayetinde bulunmadığı açıkça görülecektir. Bu örnek de Halîlî'nin Kâdî Abdülcebâr hakkındaki ifadeleri gibi, Ahmed b. Hanbel'in rivayete ehliyet ile protesto amaçlı rivayet almamayı birbirinden ayırdığını göstermektedir. Yani Ahmed b. Hanbel Şebâbe'nin hadislerini terk etmeyi ravinin rivayet ehliyetine bağlamayıp, mezhebine bağlamıştır.

Buradan hareketle Ebü'l-Feyz Ahmed'in hadisçiler hakkında yaptığı "Münekkitler bidat ehli raviden rivayette bulunmuşlardır ve bidatçı ravinin rivayetiyle amel edilmesinde icmâ halindedirler." şeklindeki tespitin bir yönden doğru bir yönden ise tartışmaya açık olduğu söylenmelidir. Doğru tarafı, en sahih rivâyetü'l-hadîs kitaplarının dahi davetçi olan bidat ehli ravilerin rivayetlerine yer vermesi ve bidat ehlinin rivayette bulunmayan münekkitlerin ravi hakkındaki sika, sadûk gibi ifadelerinin varlığıdır. Tartışmaya açık tarafı ise bazı hadisçilerin, Ahmed b. Hanbel'in Şebâbe'den rivayeti terk etmesi gibi, bidat ehli olduğu için raviden rivayetin terk edildiği gerçeğidir. Her hâlükârda Ebü'l-Feyz Ahmed'in bidat ehli ravilerin durumuna ilişkin ihtilafa teorik çıkarımları tekrar etmek yerine, hadis münekkitlerinin uygulamaları açısından yaklaşması, hadis tenkit faaliyetlerine yalnızca teorik bilgilerden hareketle girilmesinin eksik ve hatalı sonuç doğurabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

4.3. Hâlid b. Seleme (ö. 132/749) Rivayeti

Zeyd b. Hârice'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bana salât getirin ve dua ederken gayreti elden bırakmayın. (Namazda teşehhüdden sonra) 'Allah'ım! Muhammed'e ve onun âline salât eyle...' diye salavat getirin."⁶⁴

Münâvî'ye göre Süyûtî hadisin sahih olduğunu söyleyerek hata etmiştir. Çünkü hadisin senesinde İsâ b. Yunus (ö. ?) bulunmaktadır ki *Lisânu'l-Mizân*'da geçtiği üzere

⁶² Hakkındaki değerlendirmeleri toplu olarak görmek için bk. Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 2/261.

⁶³ Ebû Ahmed el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 5/72.

⁶⁴ Münâvî, *Feydü'l-kadîr*, 4/269.

Dârekutnî bu ravinin meçhul olduğunu söylemiştir.⁶⁵ Ayrıca senedde bulunan Osman b. Hakîm (ö. ?) Zehebî'nin naklettiğine göre İbn Maîn tarafından meçhûl kabul edilmiştir.⁶⁶ Hâlid b. Seleme⁶⁷ ise *Đu'afâ*'da zikrettiğine göre Mürcî ve Hz. Ali'ye buğzeden bir ravidir.⁶⁸

Ebü'l-Feyz Ahmed, Münâvî'nin açıklamalarını hatalı bulmuş ve ağır bir dil kullanarak şu eleştirileri getirmiştir:

Bu apaçık bir cehalettir. Yalnız bırakılmaktan Allah'a sığınırız. Hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir, ravilerin tamamı Müslim'in ricalinden olup sikadrlar. Şârihin burada zikrettiği isimler senedde olmayan isimlerdir. [...] Senedde zikredilen Hâlid b. Seleme ise sika olup Müslim'in ricalindedir. Hz. Ali'ye buğzeden olması rivayet konusuyla alakası olmayan bir meseledir.⁶⁹

Ebü'l-Feyz Ahmed'in getirdiği eleştirilere bakıldığında, Münâvî tarafından hadisin sahih olmadığını ispatlamak için getirilen argümanları tek tek çürütürken vurguladığı noktalardan birisi de bidat ehli olmasının ravinin rivayetini kabul etmenin önünde bir engel teşkil etmeyeceğidir. Ebü'l-Feyz Ahmed burada Münâvî'nin hadisin sahih olmadığı iddiasının doğru olmadığını söyleyerek, Süyûtî'nin hadis hakkında verdiği sıhhat hükmünün isabetli olduğu kanaatinde dir.⁷⁰

Ebü'l-Feyz Ahmed'in Nâsibî olan bir ravi hakkında sika olduğunu söyleyip ardından "Hz. Ali'ye buğz ediyor olması rivayet konusuyla alakası olmayan bir meseledir." şeklindeki ifadesi, onun, bidati cerh sebebi saymayan bakış açısının kendi içinde tutarlı olduğunu göstermesi açısından önemli bir veridir.

4.4. İmrân b. Hittân (ö. 84/703) Rivayeti

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Adaletli hâkim kıyamet gününde (hesaba çekilmek için) getirilir. Öyle çetin bir hesaba tutulur ki iki kişi arasında hurma gibi basit bir davada dahi hüküm vermemiş olmayı temenni eder."⁷¹

⁶⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 6/290.

⁶⁶ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 3/32.

⁶⁷ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/631; a.mlf., *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/373; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb* (Riyad: Dâru'l-Âsime, ts.), 287.

⁶⁸ Münâvî, *Feyzu'l-ğadîr*, 4/269.

⁶⁹ Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *el-Müddâvî*, 4/235.

⁷⁰ Ehl-i beytçi bir kimliğe sahip olmasına rağmen yukarıdaki açıklamalarında Nâsibî bir raviyi sika kabul etmesi Ebü'l-Feyz Ahmed'in bidat ehli ravilerle ilgili inansız bir tavra sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

⁷¹ Münâvî, *Feyzu'l-ğadîr*, 2001, 2/479.

Münâvî, Süyûtî'nin hadis hakkındaki zayıflık hükmüne bir itiraz getirmemiş ve hadisteki zayıflığı, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Ukaylî'nin (ö. 322/934) hadisinden senedinde bulunan İmrân b. Hittân hakkındaki görüşlerini aktararak açıklamıştır. İbnü'l-Cevzî şöyle demiştir: "Sahih bir hadis değildir; zira senesinde İmrân b. Hittân bulunmaktadır. Ukaylî⁷² onun hakkında 'hadislerine mütabaât edilmez' demiştir."⁷³ İmrân b. Hittân'ın biyografisine bakıldığında onun Nâsibîlik dışında herhangi bir cerhe maruz kalmadığı görülecektir. Bu durum Münâvî'nin, Nâsibîliğinden ötürü İmrân'ın ilgili rivayetini zayıf kabul ettiğini göstermektedir. Nitekim Ebü'l-Feyz Ahmed de Münâvî'nin Hâricîlerin ileri gelenlerinden olan⁷⁴ İmrân'dan dolayı hadisi zayıf kabul ettiğini anlamış olacak ki Münâvî'ye itirazlarını, İmrân'ın sika bir ravi olup mezhebini rivayetlerinin kabulüne engel olamayacağı ekseninde yapmıştır.

Ebü'l-Feyz Ahmed, İmrân b. Hittân'ın melun ve habîs bir Hâricî olduğunu ama bununla birlikte rivayetlerinde sika bir ravi olduğunu, Buhârî'nin *Sahih*'ine onun hadislerini aldığını ifade etmiştir. Daha sonra ise Zehebî'nin *Mizânü'l-i'tidâl*'de söylediğini aynen tekrar ederek hadisin zayıflık sebebinin Sâlih b. Serc (ö. ?) ya da ondan sonra gelen ravilerden birine bağlanmasının gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁵

4.5. Ali b. el-Ca'd (ö. 230/844) Rivayeti

İbrahim en-Neha'î'den mürsel olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslüman; kendisi, ailesi, dostu ve hayvanı için harcadığı her kuruştan dolayı sevap kazanır. Allah'ın rızası gözetilerek yapılan mescit hariç, bina yapımı için harcadığı para bundan müstesnadır."⁷⁶

Münâvî, Süyûtî'nin sıhhatiyle ilgili hiçbir yorum yapmadan aktardığı yukarıdaki hadisi eleştirirken "Bu hadisin senesinde Ali b. el-Ca'd vardır. Zehebî onu *Du'afâ*'da zikretmiş ve Cehmîliği olmakla birlikte mutkin bir ravi olduğunu söylemiştir." ifadelerini kullanmıştır.⁷⁷

Ebü'l-Feyz Ahmed, Münâvî'nin Ali b. el-Ca'd sebebiyle hadisi tenkit etmesini ağır ifadelerle eleştirmiştir. Ali ve rivayeti hakkındaki görüşlerine geçmeden önce Münâvî'yi "Allah'ın hadisi ve ehlini imtihan etmek için gönderdiği bir musibet olarak tanımlamış ve Münâvî'yi, insanlar içinde hadisi en az bilen, mutlak olarak ricâli bilme

⁷² Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'u'l-kebir*, thk. Abdülmütî' Emîn el-Kal'acî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 3/297.

⁷³ Münâvî, *Feyzu'l-ğadir*, 2/480. İbnü'l-Cevzî'nin görüşü için bk. Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 2/755.

⁷⁴ Zehebî, *Siyerü'l-âlemi'n-nübelâ*, 4/214.

⁷⁵ Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *el-Müdüvî*, 2/304; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/235.

⁷⁶ Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Süyûtî, *el-Câmi'u's-şâgîr fi ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 396.

⁷⁷ Münâvî, *Feyzu'l-ğadir*, 5/47. Zehebî'nin ifadesi için bk. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/116-17.

hususunda insanların en cahili, cahilce ricâl tenkidine dalıp birbirinden ilginç şeyler söyleyen biri” olmakla suçlamıştır. Çünkü Ali b. el-Ca’d sika olup meşhur bir hadis hafızıdır. Ali, hadisin kendisiyle illetlendirilemeyeceği kadar yüce biridir. Cehmî tavırlar taşımamasının hadisin illetlendirilmesiyle alakası olamaz.⁷⁸

Ali b. el-Ca’d ve rivayeti hakkında Ebü’l-Feyz Ahmed’in kullandığı cümlelere bakıldığında onun bidati ravinin rivayetlerini terk için geçerli bir sebep olarak görmediği açıkça görülecektir. Münâvî ise Buhârî’nin hocalarından olan Ali hakkında Cehmî olduğunu söyleyerek yukarıdaki rivayetinin zayıf olduğuna işaret etmiştir.

4.6. Amr b. Sâbit (ö. 172/788) Rivayeti

İbn Abbâs’tan nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Avretimi açmaktan nehy olundum.”⁷⁹

Süyûtî’nin “sahîh” dediği hadis hakkında Münâvî’nin görüşleri şu şekildedir:

Musannif hadisin sahih olduğunu söylemiştir ama böyle değildir; hadisin senesinde Amr b. Sâbit (İbn Ebi’l-Mikdâm) bulunmaktadır ki Zehebî onu *Đu’afâ*’da zikretmiş ve ‘hadislerini terk etmişlerdir’ demiştir. Ebû Dâvûd da onun Râfizî olduğunu söylemiştir. [...] ⁸⁰

Ebü’l-Feyz Ahmed, Münâvî’nin, hadisin senesinde bulunan raviler üzerinden hareket ederek Süyûtî’nin hadis hakkında verdiği sahihlik hükmünü tenkit etmesini hatalı bulmuştur. Çünkü ona göre “Amr b. Sâbit *teşeyyu*’ sebebi ile zayıf kabul edilmiş olsa da doğru sözlü biridir ve hadislerinin istikâmet üzere olduğu ve Şîa’nın hadislerine benzemediği itiraf edilmiştir. Ayrıca bu hadisi *teşeyyu*’ hadislerinden değildir ve aslı sabittir. Binaen aleyh bu hadis metni sahih, senedi ise hasen bir hadistir.”⁸¹

Burada ilginç bir nokta göze çarpmaktadır: Yukarıda geçtiği üzere Ebü’l-Feyz Ahmed, Râfizî ravilerin rivayetlerinin kabul edilmeyeceği kanaatindeydi. Zira Râfizîler selefe sövmeleri nedeniyle fasıktırlar. Amr b. Sâbit’in biyografisine bakıldığında ise onun Abdullah b. Mübârek tarafından selefe söven Râfizî bir ravi olarak vasıflandığı görülmektedir.

Abdullah b. Mübârek şöyle demiştir: “Amr b. Sâbit’ten hadis rivayet etmeyin; zira o selefe söverdi.”⁸²

⁷⁸ Ebü’l-Feyz el-Gumârî, *el-Müddâvî*, 5/304

⁷⁹ Süyûtî, *el-Câmi’ü’s-Şâgîr*, 555.

⁸⁰ Münâvî, *Feyzu’l-ğadır*, 2001, 6/376.

⁸¹ Ebü’l-Feyz el-Gumârî, *el-Müddâvî*, 6/330.

⁸² Ebü’l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-İclî, *Târîhu’s-sikât* (Mekke: Dâru’l-Bâz, 1984), 8.

Yahya b. Maîn'in Amr b. Sâbit ile ilgili "sika ve güvenilir biri değildir" dediği nakledilmiştir.⁸³ Bununla birlikte Yahya b. Maîn'in "Amr b. Sâbit, hadislerinde yalan söylemez." dediği de kayıtlardaki yerini almıştır.⁸⁴ Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında hadisi zayıf biridir, hadisi yazılır. Kötü bir mezhebi vardır, teşeyyüü çok şiddetlidir, derken, Ebû Zür'a er-Râzî ise onun hakkında "hadisi zayıftır" demiştir.⁸⁵ İbn Hibbân onun mevzu rivayetler nakleden biri olduğunu, *i'tibâr* sebebi hariç zikredilmesinin helal olmadığını söylemiştir.⁸⁶ Ebû Dâvûd'un da Amr b. Sâbit hakkında "pis bir Râfizîdir" dediği nakledilmiştir. Ayrıca Zehebî'nin aktardığına göre Ebû Dâvûd onun "uğursuz" biri olduğunu söyledikten sonra -hadislerinin müstakim olduğunu kastederek- Şâ'nın hadislerine benzemediğini söylemiştir.⁸⁷

Amr b. Sâbit hakkında yapılan cerh nitelemelerine bakıldığında Ebü'l-Feyz Ahmed'in Râfizî olduğu halde neden onun hadisini kabul ettiği anlaşılacaktır. Ebü'l-Feyz Ahmed hadisin manasına uygun başka rivayetlerin yani "şahitlerinin" olduğunu, hadisin metninin raviyi töhmet altında bırakacak bir mana içermediğini göz önünde bulundurmasının yanında, Yahya b. Maîn'in "hadisinde yalan söylemez" ve Ebû Dâvûd'un "hadisleri Şânın hadislerine benzemiyor" şeklindeki açıklamalarından hareket ederek Amr b. Sâbit'in hadisinde doğru sözlü olduğu kanaatini çıkartmış olmalıdır.

Ebü'l-Feyz Ahmed'in hadis tashîh metoduna bakıldığında bu durumun aslında bir çelişki olmadığı ortaya çıkacaktır. Çünkü ona göre bir rivayetin sıhhatinin medarı üçüncüsü olmayan iki şeye bağlıdır: Adalet ve zabt. Hakikatte adaletten kastedilen ise ravinin doğru sözlü olması ve Hz. Peygamber'e yalan isnad etmekten kaçınmasıdır, mutlak olarak yalandan kaçınması değildir. Çünkü adalet parçalara ayrılabilir; kişi bir şeyde adil iken başka bir şeyde adil olmayabilir. Bir hadisin sahih olması için kişinin o hadiste doğru söylemiş olmasının sabit olması yeterlidir.⁸⁸ Ravi Amr b. Sâbit hakkında yapılan cerhlerin yanında hadis rivayetinde yalan söylemeyeceği şeklindeki ifade, hadisin manasının sıhhati ile birleşmesi, ravi hakkında kanaatinin olumlu bir şekilde oluşmasına zemin teşkil etmiştir.

Şu da var ki Râfizîlik iddiasının Ebü'l-Feyz Ahmed nezdinde geçerli bir sebebi olmamış olması ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Zira ravi hakkında Râfizî tabirini kullanmayıp "teşeyyü" tabirini kullanması rastgele bir kullanım olmasa gerektir.

⁸³ Ebû Zekeriyya Yahya b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü'd-Dâri)*, thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî, 1979), 3/522.

⁸⁴ Ukaylî, *ed-Du'afâ'u'l-kebir*, 3/261.

⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/223.

⁸⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/76.

⁸⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Muğnî fi'd-đu'afâ*, thk. Nureddin İtr (Katar: İdâratü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, ts.), 2/482; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, 1963, 2/250.

⁸⁸ Ebü'l-Feyz el-Gumârî, *Fethu'l-meliki'l-âli*, 84.

Kendisinin Şîi ravileri tezkiye etme eğilimi de göz önünde bulundurulursa, bu ihtimalin hiç de azımsanmaması gerektiği anlaşılacaktır.

Sonuç

Münâvî ve Ebü'l-Feyz Ahmed'in ravinin mezhebî yönünü göz önünde bulundurarak aynı hadisler hakkında verdikleri farklı hükümlere bakıldığında, rivayetlerin sıhhati tespit işinin içtihadî bir yönünün olduğu anlaşılacaktır. Ancak, mezkûr içtihadîliğin hadis ulemasının arasında ittifakla kabul ettikleri temel ilkelerin olmadığı anlamına geldiği söylenemez. Onlar rivayetinin kabulü için ravide adalet ve zabt şartlarının aranmasının gerekliliği hususunda fikir birliği içindedirler. Öte yandan neyin adalet ve zabt şartı olarak görülmesi, bahsedilen içtihadîliğin oluşmasına neden olmuştur.

Ebü'l-Feyz Ahmed'in ravisinin bidat ehli olmasından ötürü Münâvî'nin bazı hadisleri zayıf saymasına yaptığı itirazlara bakıldığında, ravilerin ta'n sebebi olarak zikredilen bidatin tüm ulemâ arasında ittifakla kabul görmediği anlaşılacaktır. Hatta usûl kitaplarında genel kabul gördüğü söylenen davetçi olan bidat ehlinin rivayetlerinin kabul edilmeyeceği, diğerlerinin ise kabul edileceği şeklindeki görüşün dahi, en azından bazı ulema nezdinde, pratikte pek uygulanmadığına dair veriler bulunmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak birtakım hadislerin sıhhat durumu hakkında ihtilaf edilmiştir. Ebü'l-Feyz Ahmed gibi bidati mutlak olarak ta'n sebebi görmeyen âlimler bidat ehli raviden dolayı rivayeti zayıf kabul etmemişlerken, aksi istikamette olan âlimler zayıf kabul etmiştir. Buradan hareketle adalet ve zabt unsurlarını zedelediği söylenen diğer sebeplerin de pratikte uygulanmaları açısından incelenmesi yerinde olacaktır. Böylece münekkitler arasındaki menhec farklılıkları ortaya çıkarılabileceği gibi hadis tenkit mantalitesinin temelleri daha bir vuzuha kavuşacaktır.

Ebü'l-Feyz Ahmed'e göre bidatin ravinin rivayetlerinin sıhhati değerlendirirken dikkate alınmaması gerekmektedir. Zira ravi benimsediği inanişla Allah'a isyan etmeyi düşünmemektedir. Yine ona göre hadis alimlerinin pratikte bidate pek önem verdikleri söylenemez. Muteber birçok *rivâyetü'l-hadîs* kitabı bidatçı ravilerin rivayetleriyle doludur. Hatta bu raviler içinde mezhebinin propagandasını yapan kişiler dahi bulunmaktadır.

Kaynakça

- Ahdeb, Haldûn. *Esbâbü ihtilâfi'l-muḥaddisîn dirâse nakdiyye muḳârane ḫavle esbâbi'l-ihtilâf fi kabûli'l-eḫâdişi ve raddihâ*. 2 Cilt. Cidde: ed-Dâru's-Suûdiyye, 2. Basım, 1987.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Ali, Abdullah Şaban. *İhtilâfâtü'l-muḥaddisîn ve'l-fukahâ' fi'l-ḫukmi 'ala'l-ḫadîs*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Şaḫîḫü'l-Buḫârî*. 9 Cilt. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, ts.
- Ebü'l-Feyz el-Gumârî, Ahmed b. Sıddîk. *el-Müdüvî li 'ileli'l-Câmi'i ş-şagîr ve şerḫeyi'l-Münâvî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Ebü'l-Feyz el-Gumârî, Ahmed b. Sıddîk. *el-Hidâye fi tahrîci eḫâdişi'l-Bidâye*. thk. Yusuf b. Abdurrahman el-Mer'aslı - Adnan Ali Şellâk. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Ebü'l-Feyz el-Gumârî, Ahmed b. Sıddîk. *Fethü'l-meliki'l-'alî bi şihḫati ḫadîsi Bâbu medîneti'l-'ilmi 'Alî*. thk. İmâd Serûr. el-Mektebetü't-Tahassûsiyye li'r-Redd ala'l-Vehhâbiyye, 2. Basım, 2007.
- Ebü'l-Feyz el-Gumârî, Ahmed b. Sıddîk. *Ḳat'u'l-urûki'l-verdiyye min şâḫibi'l-Burûki'n-necdiyye*. Kahire: Dâru'l-Mustafâ, 2007.
- Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. et-Tayyib. *el-Mu'temed fi uşûli'l-fıḫ*. thk. Muhammed Hamîdullah vd. 2 Cilt. Dimeşk: el-Matbaatü'l-Katulikiyye, 1964.
- Gül, Recep Emin. "Hicrî I. Asırda Hadis Uydurma Faaliyeti ve Hadis Uyduranların Tespiti". *TUDEAR* 10 (2020), 254-255.
- Güneş, Yusuf. *Hadis Usûlü Açısından Bid'at Ehli Râviler ve Rivâyetlerinin Değeri*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1999.
- Halîfî, Ebû Ya'îlâ Halil b. Abdullah b. Ahmed. *el-İrşâd fi ma'rifeti 'ulemâ'i'l-ḫadîs*. thk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013.
- İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Akîl, Ebû'l-Vefâ Ali b. Muhammed b. Akîl. *el-Vâḫih fi uşûli'l-fıḫ*. thk. İbn Abdülmuhsin Abdullah et-Türkî. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- İbn Dakîk el-İd, Takiyyüddîn Muhammed b. Ali. *el-İktirâḫ fi beyâni'l-iştîlâḫ*. thk. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî. Ammân: Dâru'l-Ulûm, 2007.

- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Usmâniyye, 1952.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhëtü'n-naẓar fi şerhi Nuḥbeti'l-fikar*. thk. Nureddin Itr. Dimeşk: Matbaatu's-Sabâh, 3. Basım, 2000.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Taḳrîbu't-Tehzîb*. Dâru'l-Âsime, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muḥaddisîn*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd b. İsmail es-Selefi. 2 Cilt. Dâru's-Sumey'î, 2000.
- İbn Maîn, Ebû Zekerriyya Yahya. *Târîhu İbn Ma'în (Rivâyetü'd-Dûri)*. thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâ'u't-Türâsi'l-İslâmî, 1979.
- İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman. *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*. thk. Abdürrahim Saîd Hemmâm. 2 Cilt. Ürdün-Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-'İlelü'l-mütenâhiye fi'l-eḥâdîsi'l-vâhiye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *'Ulûmu'l-ḥadîs*. thk. Nureddin Itr. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 2012.
- İbrahim el-Gumârî, İbn Sıddîk. *Maḳâlât ve'l-muḥâdarât fi'l-ḥadîsi's-şerîf ve 'ulûmih*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Sâlih. *Târîhu's-sikât*. Mekke: Dâru'l-Bâz, 1984.
- İdû, Muhammed İsam. *Neş'etü 'ilmi muşṭalaḥi'l-ḥadîs ve'l-ḥaddü'l-fâsilü beyne'l-mütekaḍdimîne ve'l-müteahḥirîn*. Ammân: Ervika li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2016.
- Kâfi, Ebû Bekr. *Menhecü'l-İmâm el-Buḥârî fi taşḥîhi'l-eḥâdîsi ve ta'lîlihâ*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.
- Kahraman, Hüseyin. *Hadis İliminde Bir Cerh Terimi Olarak İrcâ ve Mürci' Râviler*. Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- Karahan, Abdullah. *Hadis Ravilerinde Güvenilirlik: Tespiti, İmkânı, Hadisin Sihhatine Etkisi*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Leknevî, Abdülhay. *er-Raf'u ve't-tekmîl fi'l-cerhi ve't-ta'dîl*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye - Dâru'l-Beşâir, 6. Basım, 2000.

- Münâvî, Muhammed Abdürraûf b. Tâcül'ârifîn b. Nûruddîn Ali. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-şagîr*. 6 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Şahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Mürî. *et-Taqrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*. thk. Muhammed Osman el-Huş. Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-Arabî, 1985.
- Özdemir, Zehra. *Hadis Usûlünde Ehl-i Bidat Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn. *el-Mahşûl fî 'ilmi uşûli'l-fîkh*. thk. Câbir Feyyâd el-Alvânî. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1992.
- Sehâvî, Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman. *Fethu'l-mugîş bi şerhi El-fiyyeti'l-hadîş*. thk. Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr - Muhammed b. Abdullah b. Fühayd Âlü Fühayd. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Minhâc, 1426.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *Uşûlü's-Serahsî*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. 2 Cilt. Haydarâbâd: el-Meârifu'n-Nu'mâniyye, ts.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Taqrîbi'n-Nevevî*. thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Cidde - Medine: Dâru'l-Minhâc - Dâru'l-Yüsr, 2016.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr. *el-Câmi'u's-şagîr fî ehadîşi'l-beşîri'n-nezîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdullah b. Ali b. Abdülkâfi. *Tabâkâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. [Dâru] Hecer li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2. Basım, 1413.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib. 11 Cilt. Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *el-Bâ'isü'l-hasîş şerhu İhtisârî 'ulûmi'l-hadîş*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996.
- Topgül, Muhammed Enes. *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu? İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.*
- Ukaylî, Ebu Cafer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *eḍ-Ḍu'afâ'u'l-kebir*. thk. Abdülmütîc Emîn el-Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizânü'l-i'tidâl fî naḳdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1963.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâyetün fi'l-Kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye - Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1992.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*. thk. Nureddin Itr. 2 Cilt. Katar: İdâratü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, ts.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi uşûli'l-fıkh*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Safve, 1988.

The Reflections of the Difference of Opinion in Accepting the Narration of the People of Heresy on Ḥadith Criticism: The Case of Abd al-Ra'ūf al-Munāwī and Abu'l-Fayḍ Aḥmad al-Ghumārī

Extended Summary

Ḥadith criticism, which is the general name of the applications used to determine the authenticity of ḥadiths, has emerged since the first periods of Islam. The main reason for this is that the narrators, who are the links of the chain of transmitter, are not at the same level in terms of integrity and accuracy. Some narrators are in an ideal position in terms of integrity and accuracy, which are essential for the acceptance of the narrations. Some do not have both or just one of these conditions. The narrations of these narrators were considered weak.

However, it is difficult to say that some elements that are seen as damaging to integrity and accuracy are accepted unanimously among the scholars. Some justifications, which are referred to as the reason for impugning, are accepted by some scholars. However, the same reasons are not seen as a reason for impugning by another group of scholars. This situation shows that ḥadith transmitter criticism has an personal endeavor aspect. As a matter of fact, the conflict that manifests itself in some ḥadiths that have been critiqued is the clearest evidence of this fact. However, there are obstacles to saying that the disagreement among ḥadith critics has a deep-rooted aspect. Because the critics have a consensus in that integrity and accuracy, which are the basis of ḥadith criticism, are necessary for the acceptance of the news brought by the narrators. The conflict between them is limited only to ascertaining what harms integrity and accuracy. Therefore, when talking about the relativity of ḥadith transmitter criticism, it should be taken into account that there is not an extremely open-ended and arbitrary situation.

The elements that harm the condition of integrity are specified in the procedural books. One of these elements is that the narrator is the owner of bid'a. Discussing being a person of bidat under the title of wrongdoing shows that the subject is associated with wrongdoer. However, the situation of "performing an act knowingly that it is a sin", which is seen in the definition of wrongdoing is not seen as being connected to a bid'ah sect. Because by joining a bid'ah sect, a person has not rebelled against Allah. On the contrary, he aimed to connect to Allah with piety in this way. This situation must not have escaped the attention of some critics, who did not see innovation as an absolute reason for impugning. On the other hand, some scholars have seen bidatism as an absolute reason for impugning. Other scholars said that under certain conditions, the narrations of the heretic will be accepted. This conflicting situation was also reflected in the ḥadith criticism activities and according to the preferred view of the heretic different provisions have emerged about the authenticity of some ḥadiths. Our article examines the aforementioned disagreement about the heretic in the context of Abd al-Ra'ūf al-Munāwī and Abu'l-

Fayḍ Aḥmad al-Ghumārī. Munāwī considers some ḥadīths weak because there is a narrator who is a heretic. On the other hand, Abu'l-Fayḍ Aḥmad is of the opinion that heretical innovation cannot have any effect on accepting or rejecting the narrators' narrations. Naturally, according to him, the narrator's narration, which was annotated due to his heretical innovation, is valid if there is no other reason for impugning. In fact, according to him, early ḥadīth critics, although they disagree in theory, are in a state of consensus in accepting the observance of the heretic in practice. Including the *Ṣaḥīḥ*s of al-Bukhārī and Muslim are full of narrations from the proselytizer. The narrators Qāḍī Abd Al-Jabbār, Sebābe b. Sewwār, Khālīd b. Salama, 'Imrān b. Ḥiṭṭān, 'Alī b. al-Ca'd and 'Amr b. Thābit like, who were accused by al-Munāwī of being bid'atists, are cited as examples in the article. Abu'l-Fayḍ Aḥmad opposed al-Munāwī and accepted the narrations of these people as authentic.

Qāḍī Abd Al-Jabbār, the first of the narrators named above, is a Mu'tazilī scholar. al-Munāwī considered the narration weak because of Qāḍī Abd Al-Jabbār. Because, al-Zehebi introduced him as someone who "invited him to the Mu'tazila sect". Abu'l-Fayḍ Aḥmad objected to this and claimed that the narration was authentic.

Khālīd b. Salama, on the other hand, is a Nasibi narrator and he hates 'Alī. For this reason, al-Munāwī considered his narration weak. According to Abu'l-Fayḍ Aḥmad, Khālīd b. Salama is reliable and is one of Muslim's narrators. The fact that he hates 'Alī has nothing to do with the acceptance of his transmissions.

'Imrān b. Ḥiṭṭān is a famous Kharijite. Abu'l-Fayḍ Aḥmad did not consider the transmission weak which includes Imran in its transmission chain. According to him, 'Imrān b. Ḥiṭṭān is evil one. But still, he is reliable in his transmissions. Al-Bukhārī included his transmissions in his *Ṣaḥīḥ*.

Keywords: Ḥadīth, Criticism, al-Bid'ah, al-Munāwī, Abu'l-Fayḍ Aḥmad al-Ghumārī.